

ДАХЛДОРЛИК ТУЙГУСИНИНГ ДАРАЖАЛАРИГА ОИД АЙРИМ
МУЛОХАЗАЛАР

Душаев Акбаржон Жаникулович

Гулистон давлат университети

“Ижтимоий фанлар” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада дахлдорлик туйғусининг маънавий ахлоқий жиҳатлари билан бирга салбий кўринишлари ҳамда унинг суст, ўрта, юқори даражаларининг амалий наъмуналарига доир мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: дахлдорлик туйғуси, даража, мафкура, миллат, эътиқод, туйғу, маънавий қиёфа, ахлоқий меъёр.

Аннотация: В данной статье приведены размышления о негативных проявлениях чувства принадлежности, а также духовно-нравственных аспектах, а также практические примеры его низкого, среднего и высокого уровня.

Ключевые слова: чувство принадлежности, уровень, идеология, нация, вера, чувство, духовный образ, моральный стандарт.

Annotation: This article provides reflections on the negative manifestations of a sense of belonging, as well as spiritual and moral aspects, and practical examples of its low, medium and high level.

Key words: sense of belonging, level, ideology, nation, faith, feeling, spiritual image, moral standard.

Ҳар бир инсонда миллати, халқи, Ватани, имони, эътиқодига нисбатан дахлдорлик туйғуси бўлиши учун, аввало, ўша инсонда миллий ўзлик бўлиши лозим. Миллий ўзлик бўлган тақдирда жамият ҳаётидаги фикрлар, ғоялар, қарашлар ва назарияларнинг инсонпарварлик жиҳатлари ортиб бораверади. Бунда ўзликни англашнинг илк куртаклари қандай дунёга келади? Аввало, маълум бир инсон тафаккурида муайян фикр туғилади, фикр кенгайиб, чуқурлашиб, илдиз отади. Натижада у энди оддий фикр эмас. Ўзининг таъсир доирасига эга, ижтимоий онг ва ижтимоий муҳитга кириб боровчи тўлқинлари мавжуд, ғоявий-мафкуравий концептуал асос бўлади. Сўнг ижтимоийлашган фикрнинг бу даражаси жамиятни бирлаштиради. Жамиятни бирлаштиришга қодир бўлган бундай концептуал асос “қудратли ғоя”¹ дир. Энди эса бирлашган куч билан яқдил, ягона мақсад сари ҳаракат қилувчи, ўз мафкурасини амалга оширишга киришган миллат, халқнинг тараққиёт сари одимлаши интенсив тус олади. Бирлашган куч, яъни аъзоларининг ҳар бири, хаттоки, ҳар бир индивид, ёинки, ҳар бир алоҳида олинган турли даражадаги элементар қобилият ва истъдод эгаси бўлган вакили ҳам модомики, ўша бирлашган кучга тааллуқли, ўз миллат ва халқининг ривожланиши учун иштирок этмоқда экан,

¹ Мирзиёев Шавкат. Олий мажлисга мурожаатномаси. – Т.: 28.12.2018 й.

демак, у дахлдорлик туйғуси билан курулланган, маънавий қиёфага эга бўлган шахсдир. Билмоқ керакки, жаҳон тарихида бирор-бир цивилизацион чўккига кўтарилган таълимотлар (хоҳ Будда, Брахманизм, хоҳ Конфуцийлик, хоҳ Зардуштийлик, хоҳ Ислон, хоҳ Синтоизм, хоҳ Юнон фалсафий мактаблари, Рим мафкуриси), ёки сиёсий мазмун-моҳиятга эга бўлган ҳаракатлар (Македониялик Александр, Юлий Цезар, Чингизхон, Амир Темур, Наполеон Бонапарт) бўладими, барчасининг улкан мавқега эришувида ўзларининг мақсад ва мафкураларига нисбатан дахлдорлик туйғуси муҳим ўрин тутган. Агар уларни режалаштирган ва амалга оширган улкан фаолиятларига нисбатан “албатта, ушбу мақсад менинг ҳаётим мазмуни, мен уни рўёбга чиқаришим шарт”, - деган қатъий дахлдорлик кечинмалари чулғаб олмаганда, эҳтимол бу қадар юқори поғонага кўтарила олмасди.

Шу нуқтада баъзан нотўғри қараш, гипотеза, назариялар (Нацизм, Фашизм, Расизм, Шовинизм, Миссионерлик, Прозелитизм, Экстремизм, Фундаментализм)га эргашиб, оқибатда ижтимоий тузумнинг таназзулига олиб келган дахлдорлик туйғусининг салбий кўринишларини ҳам кузатиш мумкин. Дахлдорлик туйғусининг салбий кўринишлари билан унинг, яъни дахлдорлик туйғусининг сустиги ўртасидаги тафовутни фарқлаш лозим.

Қачонки, бошқарув тизимидаги муҳит бепарволик, ўзибўларчилик, бошбошдоқлик қабилда иш тутиб, маънавий таназзулга юз тутса, ахлоқий замин ночор бўлса ёки унга дарз етса, жамият аксар қисмининг амалий хатти ҳаракатлари тубанлашиб боради ҳамда дахлдорлик туйғуси сусаяди.

Заҳматкаш, меҳнаткаш, ҳокисор халқимиз ҳаёт учун базўр курашаётган бир даврда бошлиқ ва раҳбарлар кибру нафсга берилиб тубанлашган эди. Пётр I черков қўнғироқларини эритиб, тўп – замбарак қуяётган бир вақтда, эслонг – бизда хонлар нима билан машғул эдилар? ...хотин устига хотин олаётган эди. Чунки уларда дахлдорлик туйғуси, маънавий қиёфасини белгиловчилик моҳият ва мазмун касб этмаган, маънавият билан суғорилмаган.

Эй ўлкаси обод, мулкига мағрур,
Мулкинг бақоси йўқ, нега ётибсан?
Эй иқболи бедор, давлатга масрур,
Давлатда вафо йўқ, нега ётибсан?²

Дахлдорлик туйғуси маънавият билан уйғунлашар экан, улар ҳамкорликда ахлоқий замин устига қурилади.

“Инсон зуволаси шайтоний, ҳайвоний ва малоконий хислатлардан иборат қорилган ҳамирдан узилгандир”³. Шу боис у хато қилишга ва яхшиликлардан чекинишга мойил бўлади.

Инсон, Яратган инъом этган ҳаётини (“Бешиқдан то қабргача илм изла” (Ҳадис), “Ёмон ишлардан ўзини эҳтиёт қилиб юрганларнигина билимдон дейиш мумкин”

² Махтумқули. Сайланма. – Т.: “Ўқитувчи” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б. 63.

³ Аҳмад Дониш. Наводир ул-вақое. – Т.: 1964. – Б. 136.

(Форобий), ақл инсонга берилган энг буюк неъматлардан бири, у тўғри билан хатони англиш, ажрата олиш учун берилган, дунё ва охират саодатига эришиш учун энг аввал ақлни ишлатиш лозимлигини идрок этиб) эзгу асос устига куриб, маърифат зиёсида тоблаб, маънавий қиёфа жихатидан поклаган қайда-ю, бу умрни беҳуда исроф ботқоғига ғарқ этган қайда:

Томчи сув дарёда йўқ бўлиб кетди,
 Ерга чанг тушди-ю кўмилиб кетди.
 Дунёга келишинг, кетишинг нима?
 Бир чивин туғилди, ўлди-ю кетди⁴.

Ахлоқий меъёрларга йўғрилган ҳаёт кун келиб, албатта, хайру баракасини (ворисийлик - солих фарзандлар тимсолида, Акмешахс мақомида, бахтли ва маънили ҳаёт кўламида), ўз мевасини бергани сингари, ахлоқий - маънавий меъёрларга зид равишда ташкил этилиб, пасткашлик ва тубанлик қаърига шўнғиган мазмунсиз, мақсадсиз, мантиқсиз (“Биздан кейин дунёни сув босмайдими” (Людовик 16), “Саройни олди - Регистон тинч бўлса бас” (Абулфайзхон) қабилида лоқайдлик, бефарқлик, ўзибўларчилик, бошбошдоқлик, тарқоқ) фаолият - дахлдорлик туйғуси бўлмаган ёки суст бўлган ҳолат оқибат - охир умр довоида надоматга юз тутуди (ушбу ўринда Абдулла Ориповнинг Жаннатга йўл достонини воқеалари мисол бўлиши мумкин⁵).

Тарих мураббийлигидан, унинг сабоқларидан, воқеалар ҳаракати ва ҳақиқатидан ибратли хулоса чиқаришнинг ўзи бир мактабдир. Эсланг, сиёсий бошқарувида дахлдорлик туйғуси акс этмаган раҳбарлар оқибатини - Хонлар, Амирлар, бирлашмаган беклар ва ноиблар – уларнинг ҳеч бири хайрли интиҳо топмади. Бунга сабаб уларда Яратганнинг инсон табиати, имони, эътиқоди ва маънавий қиёфасига ўз инояти билан берган дахлдорлик туйғусини англаб етмаганлигидир. Улар чор Россияси истилоси даврида боши берк кўчага кириб қолдилар. Султон Аловуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ ва Жалолиддин Мангуберди сиёсий-ҳарбий кўшин имкониятларида жуда катта тафовут бўлсада, Хоразмшоҳ ўз вақтида стратегик ҳаракатларни амалга оширмади. Мангуберди эса деярли бутунлай мустақиллик бой берилган ҳолатда ҳам курашди.

Бу ўринда мавжуд имкониятдан фойдалана олмаслик омили - дахлдорлик туйғусининг сустлигидан, йўқ имкониятдан тадбир топа билиш эса шахс маънавий қиёфасида дахлдорлик туйғуси ривожланганлигидан далолат қилади. Мардонавор жасорат кўрсатиб, улкан империя ҳеч нарса қила олмаган шароитда, бутун бошли армия ва замонасининг биринчи рақамли хонини тасанно айтишга, ўзида шу сингари фарзанд бўлмаганидан алам ва ҳасратда қолишга, иложи йўғу бироқ тўрттала ўғилларига ҳам алмаштиришга тайёр бўлишгача олиб келган ҳақиқат - Жалолиддин

⁴ Умар Хайём. Рубоийлар. – Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – Б. 55. / Шоислом Шомухамедов таржимаси).

⁵ Орипов А. Танланган асарлар. / Жаннатга йўл. – Т.: – Т., “Ғофур.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти”, 2000. – Б. 338-341

Мангубердидаги шижоат, юрт озодлиги, мамлакат мустақиллиги ва боболаридан қолган салтанатни сақлаб қолишга интилиш, ватани, халқи тақдири, аجدодлар мероси ва авлодлар келажаги учун қайғуриш ундаги дахлдорлик туйғусининг юксак намунасидир.

Шундай экан, дахлдорлик туйғусининг шахс маънавий қиёфасини белгиловчилик мазмуни ва моҳияти, инсон ботиний оламининг инъикоси бўлган маънавий фазилятлар рўёби сифатида унинг ахлоқий жиҳатдан тараққий этган суврати ва сийратини чизиб беради. Дахлдорлик туйғусининг юксак маънавий қиёфа негизида такомиллашуви шахс фаолияти кейинги босқичларида - унинг борлиққа, инсон, табиат ва жамиятга бўлган инсоний муносабатлари кўламида ўз амалий ифодасини топади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Мирзиёев Шавкат. Олий мажлисга мурожаатномаси. – Т.: 28.12.2018 й.
2. Маҳтумқули. Сайланма. – Т.: “Ўқитувчи” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2018. – Б. 63.
3. Аҳмад Дониш. Наводир ул-вақое. – Т.: 1964. – Б. 136.
4. Умар Хайём. Рубойлар. – Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – Б. 55. / Шоислом Шомухамедов таржимаси).
5. Орипов А. Танланган асарлар. / Жаннатга йўл. – Т.: – Т., “Ғофур.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти”, 2000. – Б. 338-341